

СУТНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ВИМІРАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

THE ESSENCE OF NATIONAL AND RELIGIOUS IDENTITY IN THE DIMENSIONS OF MODERN CHALLENGES

Юрош В.В.,

orcid.org/0000-0003-4222-3547

аспірант Ужгородського національного університету

кафедри Міжнародних економічних відносин (Міжнародної політики)

У статті досліджується сутність національної та релігійної ідентичності в умовах сучасних глобальних викликів, таких як процеси глобалізації, масова міграція, трансформація традиційних цінностей та переосмислення суспільних норм. Автор аналізує концептуальні підходи до розуміння національної ідентичності, виокремлюючи дві основні моделі: політичну (громадянську) та етнокультурну. Увага зосереджується на проблематиці збереження національної ідентичності в умовах інтеграційних процесів, що відбуваються в Європі та світі.

Особливе місце у дослідженні займає релігійна складова ідентичності, яка, на думку автора, відіграє подвійну роль: з одного боку, вона виступає стабілізуючим фактором у суспільстві, а з іншого – може спричиняти соціальні конфлікти, особливо в контексті мультикультурних суспільств. Аналізується вплив релігії на формування національного самоусвідомлення, розглядається її взаємозв'язок із традиційними цінностями та політичною свідомістю.

Автор приділяє значну увагу питанням взаємозв'язку між локальною, національною та європейською ідентичністю. У статті розглядається проблема адаптації національної свідомості до умов глобалізації та культурної взаємодії, що особливо актуально для сучасних європейських суспільств. Автор доводить, що попри поширення ідей космополітизму, національна ідентичність не втрачає своєї значущості, а навпаки, часто посилюється як реакція на глобальні зміни.

Також проаналізовано історичну еволюцію поняття «національна ідентичність» у різних європейських макрорегіонах. Досліджується питання політики громадянства, впливу імміграції на зміну уявлень про національну належність та перспективи розвитку національних держав у XXI столітті. Автор розглядає процеси конструювання національної ідентичності крізь призму теорій модернізації та глобалізації, наголошуючи на їхній діалектичній взаємодії.

У статті доведено, що національна ідентичність є не лише історичним, а й сучасним соціально-політичним явищем, яке залишається вагомим фактором суспільного розвитку. Попри інтенсифікацію глобалізаційних процесів, національні ідентичності продовжують відігравати важливу роль у формуванні політичної культури, соціальної згуртованості та визначенні стратегій державного розвитку.

Підсумовуючи, автор пропонує кілька можливих моделей співіснування національної ідентичності та процесів інтеграції, акцентуючи на необхідності балансу між збереженням національної унікальності та відкритістю до глобальних викликів.

Ключові слова: національна ідентичність, релігійна ідентичність, глобалізація, політична модель, етнокультурна модель, патріотизм, локалізм, космополітизм, інтеграція.

The article examines the essence of national and religious identity in the context of modern global challenges, such as globalisation, mass migration, transformation of traditional values and rethinking of social norms. The author analyses the conceptual approaches to understanding national identity, distinguishing two main models: political (civic) and ethno-cultural. Attention is focused on the problem of preserving national identity in the context of integration processes taking place in Europe and the world.

A special place in the study is occupied by the religious component of identity, which, according to the author, plays a dual role: on the one hand, it acts as a stabilising factor in society, and on the other hand, it can cause social conflicts, especially in the context of multicultural societies. The author analyses the influence of religion on the formation of national identity, examines its relationship with traditional values and political consciousness.

The author pays considerable attention to the relationship between local, national and European identities. The article discusses the problem of adaptation of national consciousness to the conditions of globalisation and cultural interaction, which is especially relevant for modern European societies. The author argues that despite the spread of cosmopolitanism, national identity does not lose its significance, but, on the contrary, often becomes stronger as a reaction to global changes.

The author also analyses the historical evolution of the concept of 'national identity' in different European macro-regions. The author examines the issue of citizenship policy, the impact of immigration on changing perceptions of nationality and the prospects for the development of nation-states in the twenty-first century. The author examines the processes of constructing national identity through the prism of theories of modernisation and globalisation, emphasising their dialectical interaction.

The article proves that national identity is not only a historical, but also a contemporary socio-political phenomenon that remains an important factor in social development. Despite the intensification of globalisation processes, national identities continue to play an important role in shaping political culture, social cohesion and determining strategies for state development.

In conclusion, the author proposes several possible models of coexistence of national identity and integration processes, emphasising the need for a balance between preserving national uniqueness and openness to global challenges.

Key words: national identity, religious identity, globalisation, political model, ethno-cultural model, patriotism, localism, cosmopolitanism, integration.

Проблематика. У статті порушено низку важливих питань, пов'язаних із сутністю національної та релігійної ідентичності в контексті сучасних викликів. Автор аналізує, як національна ідентичність формується, еволюціонує та адаптується в умовах глобалізації, культурної інтеграції та модернізації. Проблематика торкається відмінностей між політичною та етнокультурною моделями ідентичності, а також ролі релігії як елементу культурного та національного самовизначення.

Розглянуто питання, наскільки національні держави можуть зберігати автономність у глобалізованому світі, та яким чином громадянство, мова і культура впливають на концептуалізацію національної ідентичності. У статті також досліджується складний взаємозв'язок між локальними, національними та наднаціональними (європейськими чи космополітичними) рівнями ідентифікації, що стає центральним аспектом для суспільств у період глибоких соціальних змін.

Проблематика статті стосується пошуку балансу між збереженням національної унікальності та адаптацією до нових реалій, що формуються під впливом міжнародних політичних і соціокультурних процесів. У фокусі також – виклики, пов'язані з інтеграцією етнічних меншин та іммігрантів у різних макрорегіонах Європи, а також перспектива формування нових моделей соціальної ідентичності.

Викладення основного матеріалу. Дуже важливо розрізнити фундаментальний взаємозв'язок між ідентичністю і релігією, з одного боку, і більш вузьке питання релігійної ідентичності, з іншого. Релігію можна розуміти як загальний вимір формування ідентичності без необхідності говорити про релігійні ідентичності.

Національна ідентичність постає явищем, яке доцільно аналізувати на трьох рівнях: а) індивідуальному, б) політичному та в) ідеологічному. На рівні індивіда йдеться про соціально-психологічний аспект етнічної та національної ідентичності. У цьому сенсі націоналізм часто розглядається як супутник модернізації. Адже при ослабленні чи розпаді таких традиційних соціальних груп і інститутів саме самоідентифікація з нацією може забезпечити їм заміну. Відтак, сучасні суспільства характеризуються як «суспільства ризику» [9, с. 461–482]. У ситуаціях невизначеності та множинного вибору поняття «онтологічної довіри» набуває особливого значення. В умовах сучасних

викликів людині доводиться вирішувати межові ситуації шляхом прийняття рішень упродовж свого життя, оскільки воно набагато менше структуроване інституційно закріпленими шаблонами. У високомобільних і швидкозмінних сучасних суспільствах ідентичність в цілому стає центральним питанням особистості [13, с. 367–388].

Е. Еріксон, наприклад, відштовхується від релігії як загального виміру формування ідентичності. Науковець виходить з релігії як загального виміру формування ідентичності, коли встановлює конститутивний зв'язок між ідентичністю та підлітковим пошуком сенсу. Однак він говорить про "світогляд" у загальній формі і, таким чином, залишає відкритим питання, чи є він релігійним, чи іншим (про це див., зокрема, Erikson 1975; 1981). Однак більший вплив на педагогічну дискусію справила концепція "постконвенційної его-ідентичності", запропонована Ю. Габермасом. У цьому випадку така ідентичність, яка розглядається як мета розвитку людини, ставиться в залежність від того, що релігійні зв'язки більше не визначають цю ідентичність (про це див.: Habermas 1976; 1981; 1983; 1987). Для Габермаса центральною є теза про те, що об'єднуюча функція традиційних світоглядів має бути передана свідомим комунікативним процесам, так що всі традиції (в тому числі й релігійні) стають рефлексивними. Відповідно до цього, всі окремі культури і традиції в сучасному суспільстві втрачають своє колишнє допоміжне значення, принаймні щодо світогляду.

Що таке «національна ідентичність»? З яких компонентів складається це явище? Як показав аналіз, можна виокремити такі елементи національної ідентичності:

- 1) образ себе, усвідомлення специфічних характеристик власної нації, її сильних і слабких сторін порівняно з іншими (когнітивний компонент);
- 2) певний вид любові до нації та прив'язаності до неї, включаючи національну гордість і сором (обидва ці компоненти є насамперед емоційними);
- 3) готовність діяти від імені нації та підтримувати політичні заходи, спрямовані на зміцнення та захист нації (компонент дії) [8, с. 1073-1096].

Історики націоналізму (Meineke, Lemberg, Kohn) часто протиставляли дві моделі, що стосуються самооцінки або самосвідомості держави-нації та її громадян, це розрізнення останнім часом також підхопили соціологи та політологи (Smith, Brubaker, Münkler, Wodak):

1) концепція «держава-нація» означає, що членство в нації ґрунтується передусім на політичних критеріях, особливо на громадянстві; кожен, хто отримує громадянство (скажімо, за народженням у країні), вважається повноправним членом нації; прикладами реалізації цієї концепції є Швейцарія, Франція, США;

2) концепція «етнонації» або «культурної нації» означає, що члени нації повинні мати своє коріння в поколіннях, які проживали на території нації і з дитинства поділяють її звичаї та культуру (наприклад, мову, релігію). Одним з конституційних елементів, пов'язаних з цією концепцією, є *ius sanguinis*, тобто передумовою набуття громадянства є те, що батьки також були громадянами держави. З цієї точки зору здається майже неможливим змінити своє «громадянство» протягом життя; це може бути здійснено лише після зміни кількох поколінь. Як приклад такої концепції часто наводять Німеччину. Дійсно, люди, які можуть довести, що їхні предки мали німецьке походження, мають право іммігрувати та отримати німецьке громадянство [12, с. 635–656].

Розгляд істориками, соціологами та політологами двох основних моделей національної ідентичності – «держави-нації» та «етнонації» – висвітлює різні підходи до визначення приналежності до нації. Концепція «держави-нації» базується на політичних критеріях, зокрема на громадянстві, що відкриває можливість для інтеграції різних соціальних груп, включаючи іммігрантів. Приклади успішної реалізації цього підходу вказують на країни з сильними демократичними традиціями, такі як США, Франція та Швейцарія.

Концепція «етнонації», навпаки, підкреслює значущість спільного культурного і мовного коріння та історичної тяглості поколінь. Вона базується на *ius sanguinis*, що значно обмежує можливість зміни національної ідентичності. Такий підхід більшою мірою відображає традиційну модель, характерну для етнокультурно однорідних держав, наприклад, Німеччини.

Зіставлення цих моделей демонструє їхню відповідність до різних соціально-історичних та політичних умов. Якщо «держава-нація» представляє модернізований, універсальний підхід до визначення громадянства, то «етнонація» акцентує на збереженні культурної ідентичності та традиційної спільності. Обидві моделі мають свої переваги і недоліки та виконують різні функції в сучасному світі.

Розрізнення політичної або державно-національної та етнокультурної концепції охоплює також нормативну складову: передбачається, що перша є більш універсальною, прогресивною і «сучасною» формою, в той час як друга – більш традиційною і консервативною. У цьому ключі вже Алексіс де Токвіль розрізняв «природний» або «традицій-

ний патріотизм», заснований на почуттях зв'язку з місцем народження і традиційними звичаями, шануванні предків і прославленні минулого, і «раціональний патріотизм», що розгортається завдяки законам і зростає в людині лише через реалізацію нею соціальних і політичних прав, зливаючись з її особистими інтересами. З огляду на етнокультурне розмаїття Європи наслідком цієї відмінності буде те, що європейська інтеграція та формування нової «європейської ідентичності» сумісна лише з раціонально-політичною, але не з етнокультурною концепцією нації.

Деякі автори розглядають відмінність між цими двома концепціями державотворення також як історичну послідовність. Так, німецький історик Теодор Шидер пов'язує концепції держави-нації та етнокультурної нації з піднесенням націоналізму в Європі. Він зазначає, що стара система держав у Європі була конституційована вищим дворянством, яке було справді європейським та інтернаціональним. Починаючи з XV століття, можна спостерігати піднесення національних мов і культур. Народження сучасної нації, однак, відбулося через Британську та Французьку революції XVII та XVIII століть; тут держава створюється політичними елітами, ідентифікація громадян відбувається крок за кроком. Чітко окреслена територія, держава, орієнтована на загальну волю (Руссо), «третій стан» або народ (Volk) як вищий суверен – ось нові характеристики цієї держави. Громадянами держави стають ті, хто народився на її території, незалежно від крові, походження чи стану. На другому етапі націотворення в Європі, в XIX столітті, націотворення відбувається в процесах об'єднання досі розділених територій і народів у більші, однорідні нації. Тепер мова визначає приналежність до нації, парадигмальними прикладами є Німеччина та Італія. На цьому етапі письменники, історики та інші інтелектуали (такі як Гердер і Фіхте в Німеччині, Мадзіні в Італії) відіграли вирішальну роль у визначенні справжнього «духу», *Volksgeist* народу або нації. На третьому етапі націєтворення в Європі, наприкінці XIX та XX століть, визначальним було подальше існування багатонаціональних імперій у Східній та Південно-Східній Європі (Австро-Угорщина, Російська імперія, Османська імперія). Національна свідомість у цих випадках пробуджувалася проти цих імперій, які характеризувалися як «народні тюрми». Багато з цих зусиль були успішними після Першої світової війни, коли провідні політичні еліти цих імперій зазнали поразки. Однак і нові «національні держави», створені на початку 1920-х років (Югославія, Чехословаччина, Радянський Союз), залишалися політичними одиницями з великими меншинами або гетерогенним населенням. Тому їх розпад після 1989 року і створення багатьох нових малих національних держав можна вважати остаточною перемогою принципу

національного самовизначення і гомогенності в Європі.

Подальше розмежування проводить Урі Раанан. На додаток до західного принципу національної ідентичності, заснованого на *ius soli*, та східного принципу, заснованого на *ius sanguinis*, походженні та етнокультурних характеристиках, учений виокремив південноєвропейський принцип, де релігія є основною характеристикою національної ідентичності. Його витoki лежать в османському інституті проса, в рамках якого підкорені народи могли користуватися певним ступенем релігійної та громадянської автономії.

Важливо, що між локальною, національною та європейською ідентичністю простежується взаємозв'язок. Тут можна виокремити три типи позицій та осіб: «локалісти», які діють переважно на рівні районів, міст, провінцій та регіонів; «націоналісти» або «патріоти», які у своїй діяльності зосереджуються на національній державі; та європейці, чия ідентичність зосереджена на «Європі», відкидаючи локалізм, регіоналізм чи націоналізм як консервативні, застарілі підходи. Існує негативна кореляція між місцевою та національною ідентичністю, з одного боку, та європейською ідентичністю, – з іншого. Європейська ідентифікація переважає, зокрема, серед більш освічених, мобільних та універсально мислячих людей.

Що стосується поняття нації в різних макро-регіонах Європи, варто наголосити: у 7 з 21 країн населення взагалі не розрізняє державницьку та етнокультурну концепцію нації. Багатофакторний аналіз детермінант цих 2 концепцій все ж таки дав певні підстави для тези про те, що в різних європейських країнах можуть переважати різні концепції національної ідентичності. Жителі католицьких країн рідше підтримують концепцію держави-нації, в православних країнах – частіше; останнє стосується і жителів країн з *ius soli* [5].

Основоположним у всій Європі є громадянство як характеристика члена нації, 85 % згодні з тим, що це важливо. Варіації між країнами не є великими: вони коливаються від близько 70 % у Латвії та Словаччині до близько 90 % в Австрії, Ірландії, Норвегії, Польщі, Болгарії, Росії, Португалії та Іспанії [16]. Загалом 48 % вважають повагу до інститутів та законів країни дуже важливою і ще близько 40 % – важливою характеристикою приналежності до нації. Тут виявляються певні системні відмінності між різними групами країн. У Скандинавії (за винятком Фінляндії) цей пункт вважається дуже важливим, у посткомуністичних країнах (за винятком Болгарії), як правило, менш важливим; інші країни Західної та Центральної Європи знаходяться посередині (за винятком Франції, де він вважається дуже важливим, та Ірландії, де він менш важливий) [8]. Східні німці надають цьому пункту значно менше значення, ніж західні німці. Інтерпре-

тація цього висновку видається простою: внаслідок майже півстолітнього панування комуністичного режиму з відсутністю реальних демократичних прав і свобод та значним державним і партійним контролем над суспільним життям, довіра до державної та громадської влади була суттєво підірвана.

Як засвідчує аналіз, не існує чіткого розмежування між державними, етнічними чи культурними націями. Хоча, наприклад, населення Австрії та Ірландії вважає дуже важливими як політичні (громадянство), так і етнокультурні критерії (релігія, відчуття приналежності до певної спільноти). Громадяни Німеччини не характеризуються особливо високим рівнем національної ідентичності та свідомості. На відміну від того, що можна було б очікувати, населення малих європейських країн більш свідомо ставиться до своєї національної ідентичності, ніж населення великих країн. Також, варто підкреслити, що жителі католицьких країн (Іспанія, Португалія, Ірландія, дещо меншою мірою Австрія) частіше називають релігію (приналежність до християнства) важливим критерієм національної ідентичності, ніж жителі протестантських чи змішаних країн (Німеччина, Нідерланди) або колишніх комуністичних країн. Однак навіть у перших випадках релігія більше не є дуже важливим критерієм національної ідентичності. Це скоріше стосується колишніх посткомуністичних країн, таких як Болгарія та Польща, де церкви були єдиним інститутом, здатним зберегти певний ступінь автономії від домінуючої державної влади [8].

Диференційована прив'язаність до різних географічно-територіальних одиниць у моделях локальної, національної та європейської ідентичності стосується когнітивного, емоційного та конативного (пов'язаного з дією) аспектів. Когнітивний аспект включає знання про історію, структуру та актуальність цих різних контекстів; емоційний аспект – любов або прив'язаність до цих рівнів або одиниць. У німецькій мові існує декілька понять для позначення прив'язаності до громади або міста та національної держави: *Ortsverbundenheit* (прив'язаність до місця або громади) та *Vaterlandsliebe* (любов до батьківщини); патріотизм, безумовно, є поняттям, що охоплює подібні значення, але охоплює також компонент дії. Термін *Heimatliebe* (любов до батьківщини) може включати як місцеві одиниці, так і національний контекст. У свою чергу, конативний аспект стосується питання активного залучення до цих різних рівнів. Стверджується, що можна виділити три види первинної прив'язаності: місцеві жителі повинні бути орієнтовані в основному на свій безпосередній територіальний контекст (район, село, місто і, можливо, округ або провінцію); націоналісти повинні бути орієнтовані в основному на свою національну державу; і європейці (або космополіти) повинні бути орієнтовані

на єдність ще більш високого рівня (Європа або ж людство в цілому).

В епоху глобалізації відбувається повсюдний процес політичної інтеграції. У цій ситуації центральним теоретичним і політичним питанням стає те, наскільки національні держави все ще можуть розглядатися як важливі і автономні політичні одиниці, а національна ідентичність і приналежність – як сучасні політичні орієнтації. Національні держави дедалі більше втрачають свою автономію і вплив, а національна ідентичність стає застарілою, консервативною або навіть реакційною установкою, яка повинна бути замінена європейською або космополітичною орієнтацією.

По всій Європі люди вважають як політичні, так і етнокультурні елементи центральними компонентами своєї національної ідентичності. Замість цього існує альтернативне розмежування: між приписуваними і між функціональними або пов'язаними з діями компонентами національної ідентичності. Перший містить національне походження, народження в країні та громадянство; другий – повагу до інститутів і законів країни та оволодіння її мовою. Спостерігається тенденція, що чим більш люди або ж соціальні групи традиційні, тим більш вони схиляються до етнокультурної концепції, а чим більш сучасні (молодші, більш освічені тощо) – до державно-національної концепції. При цьому виявлено слабкі ознаки переважання цих різних концепцій у різних макрорегіонах Європи: скоріше, концепція держави-нації переважає також у багатьох східноєвропейських країнах [3].

Не було виявлено відмінностей між місцевими, регіональними та національними орієнтаціями, з одного боку, і справжньою європейською орієнтацією, з іншого боку. Навпаки, в більшості країн існує позитивний зв'язок між цими різними орієнтаціями. Розрізнення між «державою-нацією» та «етнонацією», як видається, змішує ідеальний тип з реальністю. Насправді, кожна держава повинна демонструвати принаймні певний ступінь культурної інтеграції, оскільки вона повинна базуватися на політично свідомому громадянському суспільстві (через активну участь громадян). Розрізнення між етнокультурною та державною нацією стало таким популярним на Заході ще й тому, що воно має імпліцитне ціннісне навантаження («хороша» і сучасна державна нація, традиціоналістична етнонація). Однак, такі держави-нації, як Франція чи США, чинять сильний тиск на створення культурної однорідності серед своїх громадян і намагаються обмежити імміграцію з країн, які дуже відрізняються в етнокультурному плані. Спостерігається, що політичні та культурні, навіть етнічні, аспекти національної ідентичності вважаються важливими в усіх європейських країнах. Якщо й існує відмінність між різними компонентами національної ідентичності, то, скоріше, між характеристиками,

які мають більш-менш приписуваний характер (до них відноситься навіть громадянство), з одного боку, і характеристиками, які пов'язані з соціальною та політичною участю і поведінкою на рівні різних політичних одиниць, – з іншого.

За такими соціологами, як Зіммель, Мід, та Еліас, відмінною характеристикою сучасних соціальних зв'язків є не їхня широта або «універсальність», так що справді сучасними є лише ті особи, які ідентифікують себе з усім людством [7]. Скоріше, сучасні реалії полягають у тому, що людина здатна розвивати й підтримувати одночасно кілька взаємодоповнюючих ідентичностей. Наприклад, ми можемо вважати ознакою універсального гуманітарного етосу («космополітизму»), якщо хтось бере участь у місцевому соціальному, громадському чи політичному проекті, так само, як ознакою сучасності є участь у всесвітньому русі, такому як Грінпіс чи Міжнародна Амністія.

Національна ідентичність може бути використана членами глобалізованих організацій як ресурс у їхній соціальній боротьбі. Едмундс і Тернер виявили серед покоління післявоєнних британських жінок новий тип «космополітичного націоналізму». Якщо націоналізм є традиційним ставленням, то він водночас є сучасним, так само, як сімейні відносини продовжують зберігатися, але водночас змінилися з традиційних на сучасні форми. Більше того, існує не одна (західна) модель націоналізму, а декілька різних, які можуть сприяти модернізації [8].

З цієї точки зору видається неправильним характеризувати націоналізм лише як негативну та агресивну ідеологію. Не можна заперечувати, що ці факти часто асоціюються з націоналізмом. Проте, їх можна розглядати як перебільшення поглядів, які – з позитивного боку – виконують вагомі та незамінні суспільні функції. Усі фундаментальні та позитивні людські установки, або навіть чесноти та цінності, мають відповідний негативний бік; позитивні установки та емоції часто пов'язані з ними на підсвідомому рівні, або навіть можуть різко переходити у свою протилежність (прикладом можуть бути любов і ненависть, гордість і зарозумілість, ощадливість і скнарість). Поняття «патріотизм» здавна використовується для позначення цих позитивних аспектів; патріотом ми можемо називати не тільки людину, яка відчуває сильну прив'язаність до своєї нації, але, можливо, в першу чергу, людину, яка бере активну участь у повсякденному і суспільному житті своєї політичної спільноти [6].

У цій перспективі також не можна відкидати культурні та етнічні компоненти національної ідентичності як такі, що мають лише традиційний характер. Деякі з них, такі як мова, є базовими для позитивного ставлення до активної участі в політичній спільноті. Отже, вони також є важливими для національної ідентичності. Люди по всій Європі,

здається, усвідомлюють цей факт [8]. З цього погляду простежується незначне переважання етнокультурної концепції національної ідентичності у Східній та Південній Європі. Тут населення значно менш негативно ставиться до імміграції і більше виступає за те, щоб іммігранти та етнічні меншини зберігали свої звичаї і традиції, а держава підтримувала їх у цьому прагненні. З альтернативної точки зору, викладеної вище, можна сказати, що збереження малих мов і культур, а також надання політичних прав і автономії іммігрантам і меншинам є не тільки основними правами людини, але й містять у собі прогресивний елемент.

Усе це дає підстави дійти низки висновків. Навіть в епоху глобалізації національні держави залишаються найпотужнішими гравцями на міжнародній арені. Актуальність націоналізму може

навіть зрости внаслідок багатьох останніх подій (у першу чергу – унаслідок агресії Росії проти України), нових засобів комунікації, повернення до традицій в контексті безперервних змін, інтенсифікація індивідуальної свідомості як наслідок глобалізації. Процес інтеграції в Західній та Центральній Європі не повинен затуляти цей факт, який є цілком очевидним в інших частинах світу (наприклад, в Північній Америці, Південній або Східній Азії). Підтвердження цієї тези показує, що прив'язаність до національної держави все ще набагато сильніша, ніж прив'язаність до Європи в цілому. Такий висновок також повністю узгоджується з тим, що центральним компонентом національної ідентичності є активне залучення та участь. Чим менша політична одиниця, тим більш численними і різноманітними є можливості для таких форм участі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Астаф'єв А. Національна ідентичність у сучасному світі. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи. За ред. В.С.Крисаченка. Київ: НІСД, 2004. С. 225–230.
2. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства [пер. з англ. І.Андрущенко; за наук. ред. М. Винницького]. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 188.
3. Бердій Т. Співвідношення етнічної та національної ідентичностей. Філософія і політологія в контексті сучасної культури. 2012. № 4. С. 29–34.
4. Касьянов Г. Теорії нації і націоналізму. Монографія. Київ: Либідь, 1999. С. 352.
5. Коржов Г. Особливості територіальної ідентифікації населення сучасної України. Український соціум. 2010. Вип. 2. С. 31–43.
6. Костенко Н. Культурні ідентичності: перетворення і визнання. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2001. Вип. 4. С. 74–82.
7. Лазарович Н. Соціокультурні виміри національної ідентичності: український контекст. Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія: Філософія. 2016. Вип. 19. С. 60–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoafs_2016_19_12.
8. Ailon-Souday G. The local selves of global workers: the social construction of national identity in the face of organizational globalization. Organization studies. 2003. Issue 24. P. 1073–1096.
9. Ariely G. Globalisation and the decline of national identity? An exploration across sixty-three countries. Nations and Nationalism. 2012. Is. 18. No 3. P. 461–482.
10. Beck U., Grande E. Das kosmopolitische Europe. Gesellschaft und Politik in der Zweiten Moderne. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2004. P. 419.
11. Esser H. Ethnische Differenzierung und moderne Gesellschaft. Zeitschrift für Soziologie. 1988. Nr. 17, 4. S. 235–248.
12. Haller M. New societies or social anomie in the Europe of tomorrow?. Schweizerische Zeitschrift für Soziologie/Revue suisse de sociologie. 1992. Nr. 18, 3. P. 635–656.
13. Keating M. European integration and the nationalities question. Politics & society. 2004. No 32. P. 367–388.
14. Kohr L. The overdeveloped nations. New York, Schocken Books, 1962. P. 184.
15. Kunze R. Nation und Nationalismus. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2005. P. 134.
16. Leoussi A., Grosby S. (ed.). Nationality and nationalism, London: I. B. Tauris, 2004. P. 150.
17. Manurung H. The Effects of European Integration on European Identity. SSRN Electronic Journal. URL: <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/how-is-european-identity-significant-to-future-of-european-union/>.

Дата першого надходження статті до видання: 03.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026